

Savu pilsonisko piederību veido pats!

Pārskats analizē sabiedriskās politikas procesu Latvijā. **Pārskata** izpratnē politika ir cilvēku līdzdalība savas dzīves apstākļu veidošanā. Tāda līdzdalība iespējama, iesaistoties jautājumu izlemšanā jebkādā pārvaldības līmenī un piedaloties sabiedriskās norisēs. **Pārskats** sistemātiski pēta ne tikai politikas institucionālo pusi, bet arī to, kā politikā līdzdarbojas pilsoniskā sabiedrība. Tas devis iespēju priekšplānā virzīt politikas demokrātiskuma un atvērtības idejas un analizēt indivīda saikni ar politiku.

Pārskats iestājas par to, lai politika Latvijā kļūtu atvērta un atbildīga. Tāda tā var kļūt, ja ir ievērota vesela virkne nosacījumu:

- tiek ievērots likums;
- ir pieejama informācija par topošajiem lēmumiem;
- lēmumi tiek balstīti uz problēmu izpēti un rīcībpolitisku analīzi;
- lemšanā iesaistās sabiedrība;
- politiķi lemšanā ievēro principu, ka politikai jābūt publiski atbildīgai, taisnīgai un efektīvai;
- sabiedrība tiek informēta par politiskajiem lēmumiem un risinājumiem;
- pastāv mehānismi, kā sabiedrībai lēmumus rezultatīvi noprotēt;
- iedzīvotāji iesaistās politikas realizēšanā;
- ir daudz nevalstisko organizāciju, kuras ne vien sniedz sociālos pakalpojumus, bet arī aizstāv kādas intereses;
- politiķi sniedz pārskatus sabiedrībai;
- politika tiek novērota un vērtēta.

Varētu jautāt, kas gan šajās demokrātiskajās tēzēs jauns un neparasts. Uz to atbild atziņa, kura līdz šim ir atradusies politiskās domāšanas perifērijā: indivīds pats ir politikas veidotājs! Iesaistīdams politikā, viņš apliecina savu pilsonisko piederību. Pilsonība ir nevis dažādu nokrāsu pases, bet gan pilnvērtīgas attiecības ar savu valsti. Tas nozīmē, ka cilvēki ir informēti par lēmumiem un viņiem ir saprotami politikas veidošanas principi. Cilvēki ir ieinteresēti iesaistīties sabiedriskās un politiskās aktivitātēs un to arī dara.

Demokrātijas mērķis ir nevis izveidot ideālu sabiedrību, bet gan paplašināt cilvēku brīvības un

atbildības telpu. Tas iespējams tikai tad, ja cilvēki paši veido aktīvu pilsoņu kopumu. Demokrātija nenodibina taisnības valsti un nerada patiesības ideoloģiju, tā tikai nostiprina publisko telpu, kurā ikvienam ir tiesības rīkoties.

Šis **Pārskats** ir iesaistīšanās un līdzdalības manifesti. Atbildību par tautas attīstību nevar gaidīt tikai no valsts un politiķiem vien. Indivīdiem pašiem jāiesaistās sociālu un politisku jautājumu risināšanā. Tas ir sākums pilsoniskajai piederībai.

Pārskata tapšana pati ir bijusi līdzdalības un sociāla aktīvisma izpausme. Daudzi cilvēki ir devuši pienesumu **Pārskatam** atbilžu, ieteikumu, intervju, komentāru un diskusiju veidā. Šie cilvēki pārstāv visu politikas veidotāju kopienu. Pēc **Pārskata** publicēšanas paredzēta tā apspriešana medijos, reģionālos forumos, pašvaldībās, internetā izveidotā sabiedriskās politikas portālā un citur.

Pārskata nolūks nav uzspiest cilvēkiem kolektīvismu, taču arvien ir jāapzinās individuālās brīvības trauslums. Tā pilnvērtīgi piepildāma vienīgi indivīdu savstarpējā saskarsmē. Tāpēc **Pārskats** izceļ politikas nozīmi cilvēku individuālās brīvības realizēšanā un to, ka tieši demokrātija nodrošina šās brīvības ilgtspēju.

Politika nepieder valstij, parlamentam un valdībai, tā pieder visai pilsoniskajai sabiedrībai kopumā. Privatizācijas laikā daudzi par politiku ir sākuši domāt šauru aprindu ekonomiskā izdevīguma kategorijās un cilvēka intereses atstājuši novārtā. Politika nedrīkst būt ekonomisku darījumu kārtošana, tai jāklūst par publiskām rūpēm. Politiski lēmumi nedrīkst būt pērkami un pārdodami kā preces, ar tiem nedrīkst izrīkoties kā ar izsoļu nama priekšmetiem, jo politikas īpašnieks ir visa tauta. Politiski tikai pārvalda to sabiedrības interešu daļu, ko pilsoņi viņiem ir uzticējuši kā publiskus jautājumus.

Ja politiķi tomēr uz savu roku pārdod, privatizē vai pārdala sabiedrisku labumu, tā ir patvaļīga varas atsavināšana tautai un vienlaikus pilnīga uzticamības iznīcināšana. Nošķukdams no publiskās platformas, politiķis un ierēdnis pārvēršas par nemākuli, korumpantu, marioneti vai uzurpatoru un nostāda sevi ārpus demokrātijas. Tad viņam jāatbild likuma priekšā vai jāmaina nodarbošanās.

Politikā ir spēcīgs nesavtīguma elements. Politiku un ierēdņu materiālais atalgojums nekad daudz nepārsniedz vidējo izpeļņu. Tiem, kuri savu identitāti vēlas piepildīt ar turību, jāizvēlas kas cits. Brīvajā tirgū viņiem ir brīvs darbalauks.

Latvijā ir labi priekšnosacījumi atvērtas, atbildīgas un efektīvas politikas veidošanai:

- ir augsts tautas izglītības līmenis;
- politiķi un ierēdņi kopumā ir kompetenti un atbildīgi un apzinās savu misiju;
- cilvēki aizvien stingrāk prasa, lai politika būtu virzīta tautas interesēs, lai tā būtu atbildīga, prasmīga, caurredzama, taisnīga, godīga un atvērta līdzdalībai;
- demokrātiskai politikai ir izveidots labs institucionālais ietvars un likumiskais pamats;
- ir labi sistēmisko saikņu veidošanās iedīgļi un politiķu, nevalstisko organizāciju un valsts institūciju sadarbības piemēri;
- palielinās to nevalstisko organizāciju un pilsoņu grupu skaits, kuras aktīvi iesaistās vai vēlas iesaistīties sabiedrisku jautājumu risināšanā;
- sabiedriskās politikas veidošanā iesaistās jauni līdzdalībnieki – nevalstiskās organizācijas, nozaru asociācijas, sabiedriskās politikas institūti, zinātnieki utt.;
- politiķu un ierēdņu vidū ir vēlme uzlabot politiku un novērst tās pašreizējos trūkumus; daudzi politiķi un valsts institūcijas, piemēram, Valsts kanceleja, nāk pretī centieniem politiku padarīt aizvien atvērtāku.

Politikai Latvijā ir labs cilvēkkapitāls un institucionālais ietvars, bet vāja sistēmiskā rīcības spēja, proti, tā nespēj īstenot efektīvu politiku darbībā un kopsakarā. Būtisks uzdevums politikas atvērtības palielināšanā ir rīcības sistēmiskuma un pēctecīguma stiprināšana. Politiskajai darbībai piemīt iekšēja loģika. Tā sastāv no secīgiem soļiem, un ikviens rīcības posms ir svarīgs un nav izlaižams. Tāpēc, izspriežot sabiedriskus jautājumus, jāveic attiecīgas demokrātiskas procedūras. Diemžēl, Latvijā politiķi, valsts amatpersonas un pilsoņi šīs procedūras nereti ignorē, neprot piemērot vai uzskata par lieku apgrūtinājumu. Taču demokrātiskās procedūras ir svarīgas, jo tās dod iespēju izpausties visām interesēm un nodrošina politikas kopsakarību.

Katrs no mums ir atbildīgs par to, lai arī citiem cilvēkiem būtu pieejamas iespējas. Demokrātijas morālais pamats ir iejušanās otra cilvēka tiesībās. Demokrātiski noskaņots indivīds apzinās ne tikai savas brīvības, bet arī citu cilvēku brīvības

vērtību. Viņš iestājas par demokrātisku politiku, apzinādamies, ka tā ir vislabākais individuālo brīvību saskaņošanas un piepildīšanas instruments.

Tiem cilvēkiem, kuriem rūp sabiedriskais labums, piemēram, piekļuve ezeram, kura krastus privātpabūvei noskatījuši ekonomiskās attīstības giganti kuru būvfirmas jau norobežojušas ar žogu, ir jāiet ne tikai uz pilsētas domi, bet arī pie šiem uzņēmējiem un viņiem jāsaka: šo ezeru kā atpūtas vietu ir iecienījušas daudzas pilsētnieku paaudzes. Vai jūs nedomājat, ka mums to vajadzētu saglabāt publiski pieejamu arī mūsu bērniem? Tā taču ir viņu brīvība, ko mēs tagad aizsargājam!

Balstoties uz **Pārskatā** doto politikas analīzi, katrā izdevuma nodaļā tāpat kā iepriekšējos **Pārskatos** doti ieteikumi valdībai, pašvaldībām, nevalstiskām organizācijām, privātsektoram, pilsoņu iniciatīvas grupām. Šeit sniedzam galveno ieteikumu kopsavilkumu.

1. nodaļa. Sabiedriskā politika un tautas attīstība

Pēc Saeimas deputātu domām, politika kļūtu atklātāka un caurspīdīgāka, ja tiktu nostiprināta saikne ar sabiedrību un paaugstināta politiķu atbildība, prasot viņiem sniegt pārskatu sabiedrībai par savu darbību, deklarēt finanses, deklarēt politisko lobismu, kā arī panākot, ka pārkāpumu gadījumā politiķi un ieceltās amatpersonas atkāpjas vai tiek atsauktas no amata.

Jānodrošina, lai sabiedrības grupām, piemēram, pilsētniekiem un lauciniekiem, būtu vienlīdzīgas iespējas piekļūt pārvaldības informācijai par topašajiem lēmumiem un likumu projektiem.

Jāievieš sankcijas, kuras pilsoņi varētu piemērot attiecībā pret pārvaldības aparātu, ja procedūru atklātība netiek ievērota. Šajā ziņā svarīgi būtu, lai Latvijā kādai institūcijai tiktu uzticētas tiesībsarga (ombudsmana) funkcijas, kas pilsoņiem dotu iespēju panākt, lai valdības iestādes izpilda likuma prasības.

Politikas atklātumu sekmētu politisko partiju finansēšana no valsts budžeta, jo tas mazinātu partiju pašreiz lielo atkarību no biznesa grupējumiem un sponsoriem.

Kamēr nav atrisināts jautājums par partiju finansēšanu no valsts budžeta, partijām pašām jāuzņemas daudz lielāka atbildība par sava finansējuma caurspīdīguma nodrošināšanu.

Nepieciešams likums par publisko apspriešanu tādu sarežģītu jautājumu izlemšanā, kuriem ir tālejoša ietekme uz tautas attīstību.

Politikas izstrādāšanā un realizēšanā efektīvāk jāizmanto kvalificēta politikas analīze un pētījumi. Tāpēc Latvijā jāstiprina neatkarīgi politikas analīzes institūti. Politikas analīzes nostiprināšanai jāizmanto labvēlīgā situācija, ka Saeimas deputāti, ministriju departamentu direktori un pašvaldību vadītāji no visiem politikas līdzdalībniekiem visvairāk uzticas tieši profesionāliem ekspertiem.

Lauku un reģionu attīstības interesēs jāatbalsta tādu partnerību veidošanās, kurās apvienojas pagastu un pilsētu pašvaldības, lauku atbalstīšanas institūcijas, nevalstiskas organizācijas un privātas organizācijas, lai kopīgi veidotu un realizētu novadu un reģionu attīstības stratēģijas. Partnerībām būs liela loma Eiropas Savienības strukturālo fondu līdzekļu apguvē.

Lai paātrinātos lauku un reģionu attīstība, jāveido kopienu fondi, kuros līdzekļus iegulda valsts, pašvaldības, uzņēmēji, kā arī privātpersonas. Šādi kopienu fondi varētu finansēt publiska labuma projektus un turpmāk nodrošināt līdzfinansējumu Eiropas Savienības strukturālo fondu programmām Latvijas reģionu attīstībai. Kopienas fondu izveidošanā pašvaldībām un valsts institūcijām aktīvi jāsadarbjas ar uzņēmējiem, un valstij un pašvaldībām vajadzētu atrast līdzekļus ieguldījumiem šādos fondos.

Jāpārdomā pašreiz lauku atbalstīšanai atvēlēto līdzekļu izlietošana pa apakšprogrammām, lai vairāk līdzekļu varētu novirzīt cilvēkresursiem, jauno tehnoloģiju ieviešanai, izglītībai un sadarbības projektiem.

Jāatbalsta kolektīvi iesaistīšanās projekti un pilsoņu iniciatīvas grupas. Tām jāsniedz metodiska palīdzība un apmācība kolektīvu projektu vadīšanā.

Ar cieņu jāizturas pret interešu pārstāvības organizācijām un pastarpināto līdzdalību. Jāsaprot, ka publiska labuma nevalstiskās organizācijas ar nelielu biedru skaitu var pārstāvēt arī daudz plašākas sabiedriskās intereses.

2. nodaļa. Publiskās politikas process

Lai lēmumu gatavošana un pieņemšana kardināli mainītos uz labo pusi, jāsamazina Saeimā ievēlēto partiju atkarība no šaurām interesēm.

Savstarpējas uzticēšanās atmosfēru veicinātu opozīcijas viedokļa uzklaušanās un apspriešana Saeimā.

Parlamenta analizētspējas nostiprināšana ar papildu finansiālajiem resursiem katrai frakcijai vai pat atsevišķu analītisko dienestu izveidi palielinātu Saeimas nozīmi jautājumu izlemšanā.

Efektīvs politikas atklātības un kvalitātes nostiprināšanas līdzeklis varētu būt cilvēku masveidīgāka līdzdalība politiskajās partijās. Tad partiju līderi būtu pakļauti dubultai kontrolei – gan no vēlētāju, gan no savas partijas ierindas biedru puses.

Valdības lēmumu kvalitātes uzlabošanu var panākt, Ministru kabinetu atslogojot – mazāk nozīmīgo, tehnisko jautājumu izlemšanu deleģējot ministrijām. Tas jūtami stiprinātu Ministru kabineta stratēģiskās vadības lomu.

Intensīvāka neatkarīgu ekspertu iesaistīšana lēmumprojektu gatavošanā dotu iespēju paplašināt alternatīvo risinājumu klāstu un sekmētu sabiedrības iesaistīšanos lemlēmšanas procesā.

Valdības deklarācijas un citu konceptuālo dokumentu izpildi atvieglotu horizontālās starpministriju koordinācijas veicināšana.

Lielāku sabiedrības iesaisti lemlēmšanas procesā veicinātu tas, ka pārskatāmāka kļūtu lēmumprojektu gatavošana jau ministrijās. Tāpēc vēlams būtu izveidot publiski pieejamu lēmumprojektu reģistru, kurā dokumenti atspoguļotos jau pirms tam, kad tie izsludināti valstssekretāru sanāsmē.

Visās valsts un pašvaldību institūcijās būtu jāpanāk stingra un pareiza to normatīvo aktu piemērošana, kuri garantē iedzīvotāju tiesības saņemt informāciju.

Lai mazinātos slēptu un nelegitīmu politiskās ietekmes kanālu nozīme, būtu jānostiprina institūcijas, kas uzrauga, vai amatpersonu vidū nepastāv korupcija, un jāuzlabo attiecīgais normatīvais regulējums.

Lai pašvaldību limeni rastos ilglaicīgāka perspektīva, nepieciešams iespējami drīz (taču pārdomāti un nesasteigti!) pabeigt administratīvi teritoriālo un reģionālo reformu.

Ļoti svarīgi ir paredzēt pietiekamus līdzekļus pašvaldību funkciju veikšanai, kā arī nodrošināt efektīvāku piešķirtā finansējuma izlietošanu. Šajā nolūkā izmantojama gan administratīvi teritoriālā reforma, gan izglītojoši un konsultatīvi pasākumi, gan pilnvērtīgi funkcionējoša atskaišu sistēma.

Tas, kādā veidā pašvaldībās notiek lēmumu gatavošana un pieņemšana, un tas, ka pašlaik šis process tikai relatīvi ir atvērts, vēlreiz atgādina, ka jāsamazina

lēmēju un sabiedrības savstarpējā nošķirtība. Tad sabiedrība valsts institūciju lēmējdarbību vērtētu pozitīvāk un pieaugtu šā procesa leģitimitāte.

3. nodaļa. Līdzdarbības ienākšana publiskajā politikā

Sabiedrības ienākšanu politikā un līdzdarbību tajā veicinātu četri risinājumu virzieni:

- veicināt valsts struktūru pretimnākšanu sabiedrības interesēm,
- stiprināt sabiedrības spēju līdzdarboties,
- pilnveidot sabiedriskās kontroles mehānismus,
- veicināt nevalstisku organizāciju sadarbošanos sabiedrības interešu aizstāvēšanā.

Tikai valsts un pašvaldību institūcijas mērķtiecīgi atverot sabiedrībai, varēs likvidēt politikas trūkumus. Politiķi un ierēdņi šo apziņu neiegūs pēkšņi un negaidīti. Tas ir sistemātiskas izglītības un zināšanu rezultāts. Tāpēc atbilstošas politiskās izglītības programmas jāpiedāvā nekavējoties.

Valsts struktūrām jānāk klajā ar reāliem sadarbības mehānismiem, kuri vērsti gan uz sabiedrības interešu uzklauššanu, gan uz atskaitīšanos par jautājumu izlemšanu.

Otrs ceļš, kas jāiet, lai sabiedrība ienāktu un līdzdarbotos politikā, ir sabiedrības līdzdarbības spējas stiprināšana. Tā panākama ar sabiedrības pilsonisku izglītošanu. Taču ar izglītojošu pozitīvu piemēru popularizēšanu ir par maz. Nepieciešams, lai pilsoniska izglītība ar valsts atbalstu ienāktu vispārīglītojošās skolās un tālākizglītībā.

Jāsniedz valsts atbalsts līdzdarbības bāzes – nevalstisko organizāciju – darbībai. Šādam atbalstam jābūt gan morālam, gan materiālam.

Iepriekšējos **Pārskatos** – 1996. un 1998. gada pārskatā – ir izteikts daudz ieteikumu nevalstisko organizāciju sektora stiprināšanai, taču tie nav guvuši atbalstu.

Valstij jāiedibina skaidra nodokļu politika attiecībā pret nevalstiskajām organizācijām.

Organizācijām sabiedrisku mērķu vārdā rīkojoties ar sazienu naudu, to nedrīkstētu aplikt ar nodokļiem (patlaban nevalstiskās organizācijas jebkuros piesaistītos līdzekļos dalās ar valsti).

Valstij jāveicina filantropija, piedāvājot ziedošanai izdevīgus noteikumus – piedāvājot nodokļu atlaides un veicinot sabiedrisku fondu veidošanos.

Nepieciešams solis ir izvērtēt pašreizējās valsts un nevalstisko organizāciju sadarbības pieredzi. Vēl joprojām nav pienācīgi novērtēta pieredze, ko devusi valsts pārvaldības funkciju deleģēšana nevalstiskām organizācijām. Sadarbības izvērtēšana ne tikai dos iespēju sakārtot turpmāko politiku, bet arī sniegs pozitīvu efektu, atklāti atzīstot sabiedrības lomu valstī.

Ir izveidots labs normatīvais pamats sabiedrības tiesību iezīmēšanai. Nepieciešams dot garantijas un mehānismus šo tiesību realizēšanai. 1998. gada **Pārskatā** ieteikts nodibināt tiesībsarga (ombudsmana) amatu. Latvijā tā funkcijas veic nevalstiskas organizācijas. Te var iet arī otru ceļu – nevis dibināt tiesībsarga institūciju, bet gan stiprināt līdzšinējos mehānismus. Otrajā gadījumā nevalstisko organizāciju darbībai nepieciešams stingrs tiesvaras atbalsts.

Nevalstiskām organizācijām var ieteikt vienotāku un mērķtiecīgāku darbu sabiedrības interešu aizstāvēšanā. Daudz kas panākams, apzinot potenciālās interešu grupas un sadarbojoties ar tām.

No nevalstiskajiem aģentiem vislielākā ietekme politikas veidošanā ir ekspertiem un profesionālajām organizācijām. Šo potenciālu vajag aktivizēt un nepieciešamības gadījumā organizēt un atbalstīt.

4. nodaļa. Pārvaldības institūciju rīcībspēja tautas attīstības kontekstā

Budžeta izstrādāšanas un pieņemšanas procesi jāsaista ar valsts stratēģiskajām prioritātēm un vīziju.

Jāvienojas par valsts attīstības ilgtermiņa vīziju un prioritātēm, jo tikai tad varēs nospraust tautas attīstības politikas mērķus, kā arī pārraudzīt un novērtēt šo mērķu realizēšanu. Kā institūcijai, kas koordinē šās vīzijas izstrādāšanu un prioritāšu noteikšanu, svarīga loma te varētu būt Valsts kancelejas Politikas koordinācijas departamentam.

Valstij jāpublisko deklarācija par valsts pārvaldības vērtībām un ētiskajiem pamatprincipiem. Tālāk šis pamatvērtības jādeklarē un jāiemiešo valdības ikdienas darbībā.

Lai efektīvāka kļūtu politiku starpnozaru koordinēšana tautas attīstības mērķu vārdā un lai visiem politikas subjektiem veidotos sajūta, ka tie ir saimnieki arī par tautas attīstību kopumā, ministriju

darbinieku darbībā jāpastiprina komandas princips, jāmazina neveselīga konkurence starp ministrijām un jānovērš šķēršļi politikas veidošanas procesā starpministriju sadarbībai.

Ir jāattīsta valdības sabiedrisko attiecību mehānismi, lai palielinātos caurredzamība un publiskā atbildība. Šim nolūkam jāizmanto ne vien "tradicionālie mediji", bet arī internets un jaunās tehnoloģijas.

Pašvaldību gada pārskatos, kurus plānots ieviest, būtu jāievēro tie paši principi, kas ministriju gada pārskatos, papildus domājot par metodiku, realizācijas mehānismiem, publiskošanas resursiem un mērķauditoriju.

Jāizdara nepieciešamie grozījumi valsts politikas analīzes pasūtīšanas sistēmā, lai varētu mācīties no starptautiskās pieredzes, veicināt starpministriju sadarbību starpnozaru jautājumu izpētē un nodrošināt, lai politikas analīzes prioritātes tiktu izvirzītas atbilstoši valsts politikas prioritātēm.

Lai jau tuvākajā laikā uzlabotos publiskās politikas kvalitāte, jādomā par neatkarīgu politikas analīzes ekspertu un neatkarīgu institūtu rīcībspējas celšanu.

Jāpalielina šo politikas analītiķu un politikas institūtu spēja analizēt konkrētas rīcīppolitikas un prognozēt to sekas, izvērtējot ekonomiskās izmaksas un ieguvumus (*cost-benefit analysis*) un arī sociālās "izmaksas".

Jāpalielina topošo speciālistu iespējas augstākās izglītības sistēmā iegūt nepieciešamās iemaņas politikas analīzē.

Būtiski jāaktivizē iedzīvotāju iesaistīšanās pašvaldību lēmējdarbībā, it sevišķi svarīgos jautājumos, kas saistīti ar kopienas attīstību un dzīves kvalitātes uzlabošanu. Tas darāms, plašāk rīkojot sabiedriskas apspriešanas, lemšanā un attīstības plānošanā iesaistot pilsoniskās sabiedrības grupas, organizējot vietējo pašvaldību, nevalstisko organizāciju un biznesa organizāciju partnerību.

Lai pašvaldības savas funkcijas spētu veikt atbilstoši mūsdienu prasībām, viens no prioritārajiem uzdevumiem ir palielināt pašvaldību tehnisko spēju.

Viens no risinājumiem, kā celt pašvaldību rīcībspēju, ir attīstīt dažādus pašvaldību sadarbības modeļus, tādējādi respektējot pašvaldību suverenitāti un pašvaldību izvēli apvienoties vai saglabāt līdzšinējo pašvaldību.